

VENIO Lezing

INSPIREREND BETOOG

Jeroen van Aerle

14 januari 2014

De Venlolezing is een betoog dat sinds 2009 jaarlijks wordt voorgedragen door een Venlonaar jonger dan 35 jaar en is bedoeld om iedereen die betrokken is bij de ontwikkeling van de gemeente Venlo te inspireren: overheid, bedrijfsleven, onderwijs, culturele instellingen en burgers.

Jeroen van Aerle (Tegelen, 1983) studeerde Bouwkunde aan de Technische Universiteit in Eindhoven. In 2011 sloot hij de master Architectuur cum laude af. Kort na zijn afstuderen richtte hij samen met Beerd Gieteling, en Philippe Rol 'Atelier to the Bone' (ATTB) op, een architectuurcollectief dat op zoek is naar de balans tussen wat de mens behoeft en dat wat al in onze omgeving aanwezig is.

ATTB won in zijn korte bestaan al vier architectuurprijzen, waaronder de 1e prijs van de Jonge Architectenprijs 2013 en afgelopen maand de Internationale Architectuurprijsvraag European 12.

Ontwerpen, verbinden, delen

Vanavond ben ik, naast ietwat zenuwachtig, vooral trots op het feit dat ik de Venlolezing van 2014 mag voordragen. Deze lezing biedt mij de unieke kans om mijzelf voor te stellen aan u als vertegenwoordigers op vele vlakken van de stad Venlo. Een stad die ik al vele jaren mijn thuis mag noemen. En waar ik mij door het geven van deze lezing meer tot betrokken voel dan ooit.

Mijn naam is Jeroen van Aerle. Ik ben architect geworden tijdens het hoogtepunt van de economische crisis. Toen ik begon aan mijn studieloopbaan in 1999 werd mij verteld dat ik door de keuze voor techniek na mijn opleiding garantie op een baan zou hebben. Ik kan het mijzelf niet kwalijk nemen dat ik destijds nog niet doorhad dat garantie alleen maar van toepassing is op producten en niet op het leven. Zelfs na het afronden van mijn studie aan de Technische Universiteit van Eindhoven leek het mij alleen maar logisch om te solliciteren naar een baan bij een architectenbureau. Op dat moment was het op zijn zachts gezegd al dramatisch gesteld met het aantal vacatures. Toch had ik het geluk dat ik vrijwel direct aan de slag kon bij een gerenommeerd bureau. Wonend en werkend in het westen van het land reisde ik elk weekend opnieuw af naar Venlo om samen te zijn met mijn hoogzwangere vriendin. Toen ik eenmaal mijn dochter Glenn in de armen kon sluiten heb ik mijn vaste baan opgezegd en ben terug gegaan naar Venlo. Juist dat moment was het waardoor ik opnieuw ben gaan nadenken over de invulling van mijn beroep. En hoe ik middels het uitvoeren van dat beroep meer betekenis kan geven aan mijn leven. Er zijn namelijk geen garanties in het leven, enkel de mogelijkheden die je zelf schept. En deze blijken vele malen groter dan ik mijzelf ooit had kunnen voorstellen.

Samen met twee oud-studiegenoten richtte ik een architectencollectief op genaamd Atelier to the Bone. Wanneer ik vanavond vertel vanuit de wij-vorm dan spreek ik namens ons drieën. De naam Atelier to the Bone behelst onze zoektocht naar de kern van de behoeften van de mens en hoe wij aanwezige kwaliteiten in onze omgeving kunnen inzetten om te komen tot verbindende oplossingen. Ontwerpen, verbinden en delen. Met deze drie kernwaarden hoop ik iets te kunnen betekenen voor de wereld om mij heen. Maar vanavond in het bijzonder voor Venlo.

Ontwerpen

Wat is ontwerpen en wat is daarbij tegenwoordig de rol van de architect? Hoe verhoudt zich dat tot wat architectuur te bieden heeft en waar op dit moment behoefte aan is?

'Architecture is about the understanding of the world, and turning it into a more meaningful and humane place.' Dit is volgens Juhani Pallasmaa, architect en architectuurtheoreticus, de belangrijkste taak van architectuur. Het menselijker maken van de wereld om ons heen. Was vroeger de architect nog de spil te midden van alle betrokken partijen, tegenwoordig wordt zijn taak veelal gedegradeerd tot het bedenken van dat ene mooie verkoopplaatje. Een architect lijkt, vooral bij woningbouw, weggelegd voor de 'happy few'.

Na een opleiding waarbinnen conceptueel denkvermogen essentieel is en ik geleerd heb om vanuit de behoefte van de mens te denken, is het voor mij ondenkbaar om geleid te worden door een markt die een steeds kleinere behoefte lijkt te hebben aan architecten.

Kijkend naar de wereld om mij heen kan ik alleen maar de conclusie trekken dat er nog nooit zoveel ontwerpvragestukken zijn geweest als op dit moment. Maar de werkelijkheid wordt bepaald door projectontwikkelaars en waar zij kansen zien om een verdienmodel neer te leggen. Het gaat hier echter niet meer alleen over ontwerpvragestukken in de traditionele zin, maar vooral ook om maatschappelijke vragestukken die middels een ontwerpprocesmatige aanpak benaderd zouden moeten worden. En dat is nou juist waartoe architecten met hun conceptueel denkvermogen en ontwerpcapaciteit in staat zijn. De opgave is dan ook niet zozeer meer hoe de gebouwde omgeving eruit kan komen te zien, maar eerder; welke vragen liggen er vanuit de maatschappij en hoe kunnen we onze omgeving zodanig inrichten dat aan deze vragen beantwoord wordt? Daarbij draait alles om de behoefte van mensen en de sociale structuren die hier aan bijdragen.

Kortgeleden gaf grafisch ontwerper Richard Niessen een presentatie tijdens een bijeenkomst van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. Tijdens zijn presentatie komt Niessen tot de conclusie dat het geen goed idee is om een klaagzang of negatief antigeluid te produceren, maar om juist onze gemeenschappelijke waarden te formuleren en die heel duidelijk uit te dragen. Niessen herkent deze gemeenschappelijke waarden in een tekst van de Engelse criticus John Ruskin, aanjager van de Arts & Crafts beweging van eind 19e eeuw. Een beweging waarbij ontwerpers, als reactie op de industrialisatie, zich inzetten voor schoonheid, sociale waarden en het herstel van de status van de ambachtsman. In zijn tekst 'De 7 lampen van de architectuur' uit 1849, beschrijft hij 7 principes waaraan goede architectuur zou moeten voldoen.

De 7 principes van Ruskin: TOEWIJDING, WAARHEID, KRACHT, SCHOONHEID, LEVEN, GEHEUGEN en BESCHEIDENHEID vertalen zich uitstekend naar maatschappelijke waarden die van groot belang zijn bij ontwerpen. Zachte waarden die gaan over mensen. Voor mij is het dan ook niet zozeer de vraag: "wat wil ik ontwerpen?", maar eerder: "waarom en hoe wil ik ontwerpen?". Ik wil een architect zijn die een maatschappelijk engagement heeft, en van daaruit de vraag herkent.

Verbinden

Als we met een afstandje kijken naar de transformatie van de economie in de afgelopen eeuwen, staan we nu heel duidelijk op een kantelpunt. Al eeuwenlang is de drang naar vooruitgang en ontwikkeling inherent aan economische groei en een garantie voor verhoging van ons welzijn. Continue vergroting van ons comfort, onze mobiliteit en onze vrijheid lijken als vanzelf reden genoeg om deze weg te blijven volgen. Toch is er al enkele decennia in het rijke Westen geen directe relatie meer tussen economische groei en welzijn, maar blijven we door succes uit het verleden een collectieve verslaving hebben voor meetbare groei. Dit resulteert eerder in voortgang in plaats van vooruitgang.

Echte vooruitgang vraagt om creativiteit en vernieuwingsdrang en is niet het resultaat van efficiëntie en standaardisatie, kostenminimalisering en winstmaximalisering. Deze

overlevingsstrategie moet plaatsmaken voor een leefstrategie en houding waarin de werkelijkheid en wederzijds vertrouwen weer als gemeenschappelijk belang vanzelfsprekend zijn. Zodat we ons niet langer druk hoeven maken over de ingrediënten in ons eten of het labeltje aan onze kleding.

De verantwoordelijkheid voor deze nieuwe werkelijkheid ligt niet langer bij het grote collectief, maar komt vanuit het zelfsturende individu die vanuit eigen kracht het initiatief naar zich toe trekt. Eventueel gefaciliteerd of ondersteund door de gemeente.

Ik citeer uit de trendrede 2014: *Gelukkig bouwt het maatschappelijk vertrouwen zich van onderop opnieuw op, door kleine ondernemingen die dicht bij ons staan. Het is tijd voor mensen die recht willen doen door dwars te liggen. Voor bedrijven die het goed willen doen, in plaats van minder slecht. Het nieuwe tijdperk dat zich nu presenteert, richt zich op het aanpassen van de regels in plaats van de uitzondering op de regel, op open samenwerking in plaats van dichtgetimmerde patenten.*

Samenwerken is hierbij essentieel. Een nieuw tijdperk van verbinden breekt aan. Verbinden van mensen met elkaar, verbinden van mensen met hun omgeving en verbinden van wat al aanwezig is met onze behoeften. De teugels wat laten vieren en in plaats daarvan energie steken in het verbinden van mensen met ideeën en mensen die deze ideeën kunnen waarmaken. Juist deze proactieve burgers vormen de energiebron binnen het netwerk van een dynamische stad.

Pattern for Progress

In lijn met deze gedachten hebben wij een voorstel gedaan voor de ontwikkeling van het Pfaff-terrein in Kaiserslautern, waarmee we vorige maand de Internationale Architectuurprijsvraag European 12 wonnen. In het 21 hectare omvattende projectgebied aan de zuidkant van de Duitse stad draaiden van 1862 tot 2010 de fabrieken van naaimachinefabrikant Pfaff. Na het vertrek van dit bedrijf raakte het terrein in onbruik. Deelnemers aan European 12 was gevraagd om met een visie voor transformatie te komen. Om niet uit te gaan van exorbitante kapitaalinjecties voor de ontwikkeling van dit enorme gebied hebben wij gekozen voor dynamische en organische gebiedsontwikkeling.

Daarbij vormt de innovatietheorie van Everett Rogers zoals beschreven in zijn boek *Diffusion of Innovations* een bron van inspiratie. De theorie van Rogers vertelt iets over de verspreiding van een nieuw product of idee binnen een groep. Hoewel met name toegepast in de marketingwereld was Rogers van origine socioloog en baseerde hij zijn onderzoek op innovatieve ideeën die grote maatschappelijke belangen dienen. Centraal in de theorie staat de beschrijving van de levenscyclus van een innovatie, waarin groepen mensen worden onderscheiden in de snelheid waarmee ze een nieuw product of idee omarmen. Wij zien grote overeenkomsten tussen de innovatietheorie van Rogers, gericht op producten en ideeën, en hoe mensen betekenis geven aan een plek door hun aanwezigheid en natuurlijke dynamiek.

De eerste groep noemt Rogers *Trendsetters*. Pioniers die van niets in staat zijn iets te maken. Zij zien kansen, verbeelden, creëren en innoveren met minimale middelen. Vervolgens komen de *Early adapters*, entrepreneurs pur sang. Door vroegtijdige investeringen geven zij een

belangrijke impuls aan de plek. Door dit voorwerk wordt ook de interesse van de *Early majority* gewekt. Het gebied biedt inmiddels een levendig aanbod aan evenementen, werken en wonen maar er is ook de mogelijkheid voor winkelen, cultuur en vertoeven in een karakteristieke ambiance die doet terugdenken aan een tijd van vóór de herontwikkeling van de plek. Wanneer de *Early majority* een plek omarmt is nagenoeg alles aanwezig en volgt de *Late majority* als vanzelf.

In het voorstel doen wij nadrukkelijk afstand van een traditioneel ontwerp dat zich veelal baseert op de presentatie van een statisch eindbeeld. In plaats daarvan gaan we uit van de natuurlijke wijze waarop mensen met een gebied in aanraking komen en er een verbinding mee aangaan. Hier ligt wel een fundamentele rol voor de overheid weggelegd om structureel anders om te gaan met haar beleid van gebiedsontwikkeling. Juist door mensen de kans te geven hun eigen omgeving samen met gelijkgestemden vorm te geven ontstaat een sterke band tussen deze mensen onderling en tussen de gebruikers met het gebied zelf.

Delen

Na ontwerpen en verbinden komt delen. Ten eerste vanuit materiaalperspectief, want de lineaire take-make-dump-economie beleeft terecht haar moeilijkste tijd. Er is gelukkig een groeiend bewustzijn van de noodzaak om circulair te denken en de aarde, waar we zo afhankelijk van zijn, niet langer zwaarder dan nodig te belasten met onze aanwezigheid. Zowel grondstofwinning, productie als afvalverwerking schreeuwen om een duurzamere houding.

Het efficiënt gebruiken en delen van materialen door circulair denken wordt binnen de architectuur steeds meer de norm. Maar het sociale aspect van delen is zo mogelijk nog mooier. Door producten, diensten en ruimte te delen worden kosten enorm omlaag gebracht en onze omgeving minimaal belast. De grenzen om dit delen te faciliteren liggen allang niet meer bij de technologie.

Voor alle vormen van delen zijn een groeiend aantal platformen op internet te vinden. Wat begon met Wikipedia voor het delen van kennis, is inmiddels uitgegroeid tot het delen van je woning (Airbnb), je auto (Mywheels) en je spullen (Peerby). Wat we belangrijk vinden is niet de woning maar wonen, niet de auto maar mobiliteit en dat geldt voor veel van onze nu nog bezittingen. De grens ligt op dit moment bij de bereidheid van mensen om af te stappen van de gewoonte om alles te bezitten. Bezit als statussymbool zal een kleinere rol krijgen en de waarde van het netwerk groeit.

Als we ons bewust zijn van het oppervlakkige en vluchtige geluk dat voortkomt uit bezit, en ons in plaats daarvan richten op het beschikken over functionaliteit, dan zullen we inzien dat onze leefkwaliteit niet afhangt van materiële zaken. Iemand die leeft van minimumloon maar al zijn producten, diensten en ruimte deelt, kan zo genieten van meer leefkwaliteit ten opzichte van iemand met een modaal inkomen inclusief wurgende hypotheek.

Schuttingtaal

Een van onze ideeën over delen komt op zeer heldere wijze terug in het ontwerp ‘Schuttingtaal’ waarmee we de Jonge Architectenprijs van 2013 wonnen. Waar de prijsvraag vroeg om een kwalitatief architectonisch antwoord op het traditionele tuinhuis, hebben wij de opgave aangegrepen om te laten zien dat met minimale middelen onze gebouwde omgeving een impuls kan afgeven die de wijze waarop mensen samenleven positief beïnvloedt.

Schuttingtaal heeft in gesloten toestand de uitstraling van een doodgewone schutting. Maar geopend biedt deze uit modules opgebouwde aanvulling voor de tuin een legio aan extra functies. Onder andere een eettafel met banken, buitenkeuken, slaapplek, doucheruimte, schommel en konijnenhok behoren tot de mogelijkheden. Schuttingtaal is van twee kanten toegankelijk en wordt geplaatst op de perceelgrens, waardoor beide burens beschikken over de functionaliteit. Dat scheelt je de helft van de kosten, je bent maar de helft van de vierkante meters van je tuin kwijt, en op de koop toe heb je meer contact met de burens. Al is het alleen al tijdens het samen in elkaar zetten van de eenvoudig bouwpakketten. Het voorheen gedeeld scheidend object wordt een gedeeld samenbrengend object.

Delen is op sociaal, economisch en praktisch vlak de toekomst. In die verschuiving binnen de maatschappij is voor architecten een grote rol weggelegd. Omdat, net als dat productontwikkelaars verantwoordelijk zijn voor de deelbaarheid van hun producten, architecten verantwoordelijk zijn voor de deelbaarheid van ruimte. Mits betrokken.

Venlo ontwerpt

Venlo is van origine een gastvrije vestingstad waarbinnen vreemdelingen veilig handel konden drijven of onderdak zochten, waarbij ze aan alle kanten beschermd werden door de sterke stadsmuren en poorten. Maar de veiligheid geboden door de stadswallen kent twee kanten. Zo boden zij bescherming tegen de vele aanvallen van buitenaf, maar waren zij daarnaast kenmerkend voor het introverte karakter van de stad en haar inwoners. Pas midden 19^e eeuw, toen de stadswallen gesloopt werden, kon Venlo voor het eerst vrij ademen en beginnen aan wat een stormachtige groei zou blijken. En ook nu in de 21^e eeuw staat Venlo voor een vergelijkbaar kantelpunt. Blijven we vasthouden aan de houdbare bescherming door regels en restricties, of kiezen we er opnieuw voor om deze knellende kaders net als in 1867 af te breken en daarmee vernieuwende ideeën de komende jaren een kans geven? Want dat is wat Venlo wil zijn, een kansstad.

In de strategische visie van Venlo is te lezen dat Venlo de ambitie heeft om in 2030 tot de top 10 van de woonaantrekkelijkheidsindex van Nederlands 50 grootste gemeenten te behoren. Venlo is dus blijkbaar niet aantrekkelijk genoeg om in te wonen. Vooral de zeer lage score op de woonaantrekkelijkheidsindex voor steden uit de *Atlas voor gemeenten* getuige daartoe. Maar wat is nou eigenlijk woonaantrekkelijkheid en hoe wordt deze bepaald?

Volgens de Atlas voor gemeenten laat de woonaantrekkelijkheidsindex zien hoe aantrekkelijk een gemeente gevonden wordt om in te wonen. Deze wordt gemeten aan de hand van acht factoren zijnde de bereikbaarheid van banen, het culturele aanbod, veiligheid, het aandeel

koopwoningen in de woningvoorraad, de nabijheid van natuurgebieden, de kwaliteit van het culinaire aanbod, de aanwezigheid van een universiteit en het historische karakter van de stad.

De selectie en weging van de factoren zijn de uitkomst van een objectieve econometrische analyse en, aldus de Atlas van gemeenten, niet op basis van een enquête en de subjectieve beleving van mensen, maar op basis van het feitelijke woongedrag. Met een econometrische analyse is dat woongedrag van economisch kansrijke Nederlandse huishoudens onderzocht.

Maar waar zijn dan de sociale waarden in deze index? Waar is de waarde van elkaar groeten op straat, barbecueën bij de burens, buurtkinderen die op straat spelen of even lekker gek doen tijdens de vastelaovend? Kortom waar is de beleving van het sociale karakter van de stad? Bij een dergelijke analyse van economisch kansrijk gedrag worden zachte waarden vergeten en kleurrijke individuen geabstraheerd tot cijfers en pi charts.

Willen we van Venlo een aantrekkelijke stad maken dan zijn ontwerpers nodig. Ontwerpers die vanuit de mens en op basis van gemeenschappelijke waarden kunnen vormgeven. Vormgeven aan onze omgeving maar ook vormgeven aan sociale structuren. Architecten kunnen en moeten hier een belangrijke rol in spelen, maar ook de proactieve burger is een vormgever van zijn of haar eigen leven.

Je kan voor een ontwerp kortstondige tendensen of trends najagen. Maar we kunnen door te streven naar een ontwerphouding gefundeerd op het behartigen van onveranderde gezamenlijke belangen een veel groter palet aan individuen bereiken. Individen die op eigen kracht een stad aantrekkelijker en leefbaarder kunnen maken. Een index generaliseert waar gemeenschappelijke waarden een bindmiddel vormen.

Venlo verbindt

Met het motto: 'ik ken jou, jij kent mij. Samen zijn we Venlo' erkent Venlo de kracht van verbinding tussen mensen.

Een goed begin. Maar die verbinding kan nog een stuk sterker. Door volledig de angst voor de ongehoorzame burger te vervangen door een beleid dat zich richt op zelfsturende individuen. Geef hun initiatieven de ruimte en creëer daarmee draagvlak voor een ondernemende houding. De stad kan zich dan minder richten op wat er met de stad moet gebeuren, en meer op hoe de inwoners het best gefaciliteerd kunnen worden in de ontwikkeling van hun eigen stad. Dit is een proces van finesse. Veel bewoners zullen geleidelijk in aanraking moeten komen met de uitdagingen van een proactieve houding, om vervolgens vanuit de voldoening die hieruit voortvloeit meer mensen in de stroom meenemen. Het van onderuit laten ontstaan van deze kracht en zelfsturing levert een stad op die meer gedragen wordt door zijn bewoners. Waar de verbinding, tussen de Venlonaar en zijn stad, sterker wordt en de reden is voor mensen om te blijven. Een stad is immers zo sterk als zijn bewoners, en niet af te leiden van een onderlinge vergelijking met andere steden.

Venlo deelt

‘Delen is het nieuwe hebben’ iedereen heeft deze opmerking inmiddels wel al een aantal keren gehoord. Ook de vele online platformen die steeds meer verschillende manieren van gedeeld gebruik introduceren zijn ons allen niet ontgaan. Over het groeiend belang van delen om de aarde te ontlasten zijn we het dan ook snel eens. Wat rest is dan nog het delen van onze eigen kennis en kunde om samen sneller en tot betere innovatieve oplossingen te komen. En ook deze nieuwe ideeën en oplossingen moeten op hun buurt weer gedeeld worden, zodat deze zo breed mogelijk gedragen kunnen worden. Venlo doet dit net als de meeste steden vooral door publicaties in dagbladen, weekkranten, magazines en op websites. Hier moet Venlo zeker mee doorgaan. Wellicht kan dit alleen meer vanuit het perspectief van de samenleving en met focus op burgerinitiatieven. Dan rest mij nog het delen van een aanbeveling.

Het sociaal experiment

Wat we vooral niet moeten doen, is blijven vasthouden aan denken in dezelfde oplossingen. Einstein zei al: “you can’t solve a problem with the same way of thinking that created it” Er is op veel vlakken een frisse blik nodig en die kan uit de meest onvoorspelbare hoek komen. We bereiken veel meer door onze nek uit te steken. Hier liggen voor Venlo de grootste kansen om zich van andere steden te onderscheiden. Willen we het belang van ontwerpen, verbinden en delen aantonen, dan is een proeftuin nodig. Ik zou Venlo dan ook willen vragen om op zoek te gaan naar plekken met mogelijkheden voor burgerinitiatieven. Waar experimenten vanuit de gemeenschap vrij spel krijgen om te ontwikkelen en te inspireren. Dit gebeurt al regelmatig met de openbare ruimte, waar wijken de groenvoorzieningen onderhouden, een speeltuin bouwen of moestuin aanleggen. Maar kan bijvoorbeeld ook worden ingezet om leegstaande gebouwen een nieuwe invulling te geven. Of wellicht met vrije zelfbouwkwartalen waar maatschappelijke behoeften prevaleren en bonusregels stimuleren tot dynamisch ontwikkelen.

Bestaande woonwijken vragen om eenzelfde ontwikkeling vanuit eigen kracht. Door regels met betrekking tot het aanvragen van een vergunning verder te versoepelen kan ontwikkeling gestimuleerd worden.

Als Venlo een studentenstad wil worden, dan is vertrouwen in het zelfsturende individu nog veel belangrijker. Het is immers deze generatie jongeren die na hun studie niets anders verwachten.

Venlo is een hoop creatieve mensen rijk die hierin graag het voortouw nemen. En dat is het belangrijkste dat ik graag met deze lezing zou willen benadrukken. Alles draait om mensen. Ik noemde het al eerder: een stad is zo sterk als haar inwoners. Vergeet ranglijsten maar ontdek waar de Venlonaar zich mee bezig houdt, waar het enthousiasme van de burgers ligt, en faciliteer de wijze waarop iedere inwoner van de stad zijn bijdrage kan leveren vanuit eigen kracht. Ontwerp vanuit gemeenschappelijke waarden. Verbindt mensen met ideeën met mensen die deze ideeën kunnen waarmaken, en deel dit vervolgens met de wereld.

En daar wil ik graag deze lezing mee afsluiten: ontwerp, verbind en deel.

Geraadpleegde Bronnen:

Trendrede 2014 (2013), <http://www.trendrede.nl/trendrede>

Gemeente Venlo, Strategische Visie 2030 (2010)

Gemeente Venlo, Venlo 2022 Sociale Structuurvisie

Atlas voor gemeenten (2013), <http://www.atlasvoorgemeenten.nl/de-atlas/indicatoren>

Jan Custers, Geert Smits, Zelfsturende Vitale Gemeenschappen (2012)

John Ruskin, The Seven Lamps of Architecture (1849)

Everett Rogers, Diffusion of Innovations (1962)

Richard Niessen, Initiatief van 7 Linealen (2013), www.platformbk.nl/2013/12/initiatief-van-de-7-linialen/